

Воднік Валентина Давидівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: tktyf1933@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3652-4642

РОЛЬ РЕФЕРЕНДУМІВ У ЗДІЙСНЕННІ ВЛАДИ

Розкрито поняття референдуму, історію його розвитку і становлення. Проаналізовано питання проведення референдуму на прикладах зарубіжних країн і безпосередньо України. Зазначено, що в демократичних країнах референдуми становлять стержень політичної системи, одну з найважливіших форм здійснення народного суверенітету.

Ключові слова: референдум, народовладдя, демократизм, законодавство, конституція.

Постановка проблеми. Сьогодення України характеризується необхідністю фундаментальних змін у діяльності державних органів. Ефективність реалізації народом своїх прав, гарантованість можливості їх втілення в життєву реальність залежить від дієвості функціонування інституту референдуму, який потребує ефективних розробок на теоретичному рівні. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю вибору найефективніших, демократичних засобів проведення референдумів, вивчення і практичного застосування передового досвіду демократичних країн світу в цій сфері діяльності.

Дослідження участі громадян у виробленні політичних рішень є однією з пріоритетних тем політичної науки. У контексті потенційної перспективи винесення на референдум питання про вступ України до Північноатлантичного Альянсу ця проблематика набуває особливої актуальності. Використання механізмів безпосереднього залучення громадян до вироблення й ухвалення політичних рішень є центральною тезою сучасних теоретичних інтерпретацій демократичного урядування. Референдум дає народові можливість самому оцінювати головні зміни в суспільному житті та визначати їх розвиток. За його допомогою народ безпосередньо є верховним законодавцем, який санкціонує найважливіші загальнообов'язкові правові норми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання інституту референдуму досліджувалися в роботах таких учених, як В. Барський, Ю. Будник, Н. Вінникова, О. Гришук, С. Дерев'янка, А. Євгенєва, С. Закірова,

М. Ільницький, В. Кобель, Н. Колодяжна, С. Кравченко, Л. Кривенко, Р. Макуха, В. Маркітантов, І. Милосердна, В. Нечитайло, Ю. Палеева, О. Чебаненко та інші [1–14]. Деякі елементи конституційної моделі референдуму аналізувалися в більшості праць, присвячених цьому політико-правовому інституту. Із спеціальних досліджень, у яких здійснені спроби побудови такої моделі, можна назвати праці вчених-правників М. Оніщука, В. Погорілка, А. Ставнійчук, В. Федоренка та інших [15–18]. У науковій літературі існує усталене розуміння референдуму як політико-правового інституту, проте більшість дослідників зосереджується переважно на його конституційних засадах, політична ж складова загалом не набула належної актуалізації. З огляду на це привертає увагу монографія С. Дерев'янка «Політико-правові засади референдумів в Україні» [5], яка є чи не першою спробою у вітчизняній науці цілісного політологічного осмислення інституту референдуму в контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. Автор ґрунтовно аналізує концептуальні засади дослідження цього феномену в теорії права і політології, всебічно розкриваючи змістову сутність не лише самого поняття референдуму як політико-правового інституту, а й можливих підходів до розв'язання поліаспектних проблем його практичного використання.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження сутності референдумів, їх конституційних меж, а також досвіду організації та проведення цієї форми волевиявлення народу в демократичних країнах, який може бути використаний в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найвідомішим і найпоширенішим засобом прямої демократії є референдум. Термін «референдум» (з лат. *referendum* – те, що має бути повідомлене) у науковій літературі розглядається як спосіб прийняття законів, ухвалення рішень з найважливіших питань суспільного життя шляхом прямого волевиявлення громадян під час всенародного голосування [19, с. 248].

Референдум є одним із найвизначніших інститутів демократії, який дає змогу населенню безпосередньо вирішувати актуальні питання держави й суспільства. Роль і значення його в системі інститутів демократії визначаються таким:

1) шляхом референдуму народ безпосередньо є верховним законодавцем, що санкціонує найважливіші загальнообов'язкові правові норми для всіх державних органів, посадових осіб і громадян;

2) референдуми сприяють подальшому розвитку правосвідомості народу. Закони мають відбивати не тільки назрілі потреби економічного розвитку, а й відповідати політичним, правовим і моральним поглядам і переконанням народу. Закони, прийняті народним голосуванням, будуть повніше відбивати ступінь політичної зрілості й культури народу;

3) референдуми є однією з найважливіших форм виявлення й розвитку громадської думки. Позитивна громадська думка, яка сформувалася навколо цього законопроекту, надає нормативному акту високий авторитет і створює моральні стимули й гарантії для його добровільного й сумлінного виконання громадянами;

4) референдуми сприяють найповнішому здійсненню соціальної функції народу – громадського контролю за діяльністю вищих і місцевих представницьких органів, підвищенню відповідальності депутатів перед виборцями. Оскільки на референдумах дається імперативна громадська оцінка законопроектів, це зобов'язує депутатів удосконалювати свою законотворчу, нормотворчу діяльність;

5) інститут референдуму сприяє розвитку суспільного інтересу народу до державних і суспільних справ, посиленню впливу громадян на політичне, господарське й культурне життя країни, тому що з цих питань насамперед будуть проводитися народні голосування [20, с. 575–577].

Референдум, особливо загальнодержавний, є досить дорогим заходом, що зумовлює його проведення лише при вирішенні найважливіших державних питань. Але можливість проведення референдуму, особливо за народною ініціативою, постає як свідчення того, що нормально закріплена установча влада народу може бути фактично реалізована.

Референдум як політико-правовий інститут бере свій початок ще з давніх часів. Він був започаткований ще в Стародавньому Римі, проте датою проведення першого референдуму вважають 1439 р., а його батьківщиною – Швейцарію, зокрема кантон Берн. Відтак проведення референдумів стало передбачатися законодавчими органами багатьох країн. Наприклад, у США після прийняття Декларації незалежності (1776) конституційні конвенти штатів Массачусетс і Нью-Гемпшир запропонували виборцям для схвалення проекти конституцій, розроблені законодавчими органами штатів. У 1778 р. виборці Нью-Гемпширу відкинули запропонований конституційним конвентом проект конституції. Новий проект її був схвалений у 1784 р. Схожа практика поширилася на штат Нью-Йорк, який у 1821 р. став першим штатом за межами Нової Англії, який подав основний документ на розгляд електорату [21, с. 276]. Починаючи із середини XIX ст. референдум був сприйнятий у більшості штатів США і в Швейцарії. Характерно, що і сьогодні у Сполучених Штатах проводяться тільки місцеві референдуми на рівні штатів, адміністративно-територіальних одиниць та міст. У Швейцарії референдуми проводяться як на місцевому рівні, так і на рівні федерації. Наприкінці XIX ст. референдум був запроваджений в окремих штатах Австралії, а згодом і в межах усїєї країни.

Не дивно, що саме в названих країнах референдуми проводилися найчастіше. У Швейцарії, починаючи з 1874 р., відбулося близько 150 тільки кон-

ституційних референдумів. В Австралії з початку ХХ ст. було організовано 40 загальнодержавних референдумів. У США лише в штаті Каліфорнія у період між 1912 і 1978 рр. проведено понад 170 голосувань з ініціативи самих виборців.

Досить поширеним став референдум у ХХ ст. Його проведення було передбачено рядом конституцій європейських держав, прийнятих у період між світовими війнами. Зокрема, це стосується чинних конституцій Австрії та Ірландії. Ще частіше про цей інститут згадують новітні основні закони Данії, Іспанії, Італії, Франції, ФРН (на рівні федерації та її суб'єктів), Швеції, Японії. Організація референдумів передбачається конституціями майже всіх центральноєвропейських і східноєвропейських держав, а також держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР. Нарешті, інститут референдуму широко відомий конституційній практиці країн, що розвиваються.

Майже в усіх цих випадках конституційна регламентація референдумів доповнюється спеціальними законами, які деталізують порядок їх проведення. Іноді відповідні заходи здійснюються на основі спеціальних урядових парламентських рішень (Греція, Норвегія). Конституції і закони встановлюють певне коло суб'єктів референдної ініціативи. У різних країнах до них віднесені глава держави або парламент. Іноді ці суб'єкти мають взаємодіяти.

У ряді країн референдум повинен бути проведений на вимогу певної кількості виборців (петиційний референдум). Зокрема, в Білорусі референдум призначається президентом на пропозицію не менше як 450 тисяч виборців. У Словаччині проведення референдуму оголошує президент на пропозицію парламенту і на вимогу 350 тисяч виборців. Інститут петиційного референдуму встановлений у конституціях Італії, Киргизстану, Латвії, Литви, Словенії, більшості штатів США, Швейцарії та деяких інших держав.

У Великій Британії та в інших англomовних країнах, де прийняті засади британського конституціоналізму, ставлення до інституту референдуму неоднозначне. Супротивники практичної реалізації ідеї референдуму вважають, що вона підірве принцип верховенства парламенту. Більш помірковані не вбачають невідповідності між цією ідеєю і парламентським верховенством. Вони розглядають референдум як засіб додаткової апробації спірних законопроектів, який застосовується лише з дозволу самого парламенту, вважаючи так: якщо парламент має верховенство, то він може приймати законодавство, яке припускає проведення референдумів. Але парламент не буде зв'язаний результатами таких референдумів, тобто останні матимуть не зобов'язуючий, а консультативний характер. Саме такий характер мав загальнодержавний референдум, що відбувся у Великій Британії у 1975 р. з питань членства в Європейському економічному співтоваристві [22].

Оцінюючи характер і значення інституту референдуму, не слід сприймати його як абстрактно демократичний. Головним фактом тут є розклад політичних сил у суспільстві на момент його проведення. Правлячі кола завжди мають можливість впливати на свідомість і поведінку учасників референдуму та на його результати.

Залишаються і певні проблеми щодо узгодженості ідеї референдуму з самою природою представницької демократії. Ці проблеми знайшли своє відбиття у творах ідеологів французької революції XVIII ст. З часом ідеї референдуму, сполучені з різного роду концепціями так званої плебісцитарної демократії, почали протиставляти парламентаризму. Референдум іноді розглядають як раціональний замітник представницьких органів або навіть як засіб залучення виборців до розв'язання конфліктів між вищими органами держави, насамперед між органами законодавчої і виконавчої влади.

Державно-правова практика зарубіжних країн свідчить про можливість узгодження використання засобів прямої та представницької демократії. Багато що залежить від характеру політичного режиму в тій чи іншій країні. Референдум, безумовно, завжди розглядався як демократичний інститут. Але водночас світова історія знає випадки, коли саме за допомогою референдуму втілювалися в життя рішення реакційного характеру. Прикладом цього є референдум 1933 р. у Німеччині при вирішенні питання про вихід країни з Ліги націй, референдум 1934 р. при вирішенні питання про поєднання поста президента з постом фюрера та рейхсканцлера, референдум 1938 р. при вирішенні питання про приєднання Австрії до Німеччини [23, с. 21]. Тому можна з упевненістю стверджувати, що демократична спрямованість референдуму прямо залежить від політичного режиму в країні, від традицій у взаємовідносинах виконавчої влади, яка в багатьох випадках має право ініціювати референдуми, і законодавчої влади. За умови демократичного розвитку гострі суперечності між референдарною формою прямої демократії та парламентаризмом не виникають, хоча проблеми їх співвідношення і взаємодії є об'єктивними і завжди існують.

Положення про можливість використання референдуму як зброї проти парламенту у світовій теорії сформульовано давно. У 1931 р. Каре де Мальбер дійшов висновку, що є тільки три засоби для зменшення всемогутності парламенту: створення сильної виконавчої влади; введення контролю за конституційністю законів; референдум [10, с. 80].

Розглядати референдум необхідно з позицій його законодавчої регламентації, оскільки без урахування її особливостей не можна повною мірою зрозуміти ту реальну позитивну роль, яку він відіграє як домінуюча форма прямого народовладдя. Законодавство в кожній державі віддзеркалює традиції, які склалися протягом певного часу еволюції цієї держави, менталітет її на-

роду, ступінь демократизації та інші чинники, які впливають на становлення і розвиток системи безпосередньої демократії. До того ж, визначаючи поняття референдуму, необхідно враховувати різноманіття видів цієї форми безпосередньої демократії. Кожному виду референдуму притаманні специфічні риси, які характеризують його відповідно до ряду критеріїв.

Процес вивчення, аналізу, дослідження питань, які виносяться на референдум, має передувати призначенню референдуму. Інакше руйнується доктрина верховенства народу, принцип обов'язковості рішень, прийнятих шляхом народного голосування, їх вищої юридичної сили, що пов'язується з відповідними негативними наслідками та відповідальністю.

В Україні основні правові засади референдуму були визначені в Конституції України та Законі України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» на основі юридичного закріплення в Основному Законі статусу народу України як єдиного джерела влади в державі. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [24] визначав референдум як спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. Однак сьогодні в країні законодавче забезпечення проведення референдумів відсутнє, оскільки 26 квітня 2018 р. Конституційний Суд України визнав неконституційним Закон України «Про всеукраїнський референдум» 2012 р. Для практичного використання референдуму як інституту легітимації політичних рішень державної влади в Україні необхідно перш за все регламентувати юридичні підстави цієї правової форми волевиявлення громадян: розробити профільний закон; внести зміни до чинного законодавства, які стосуються референдумів; оформити ряд інших нормативно-правових актів, які мають забезпечувати проведення народного волевиявлення; розробити чіткий механізм імплементації отриманих на референдумі рішень і впровадження їх у практику [7, с. 6].

Заяви політиків щодо проведення референдумів про вступ України до ЄС та членство в НАТО звучать доволі часто, особливо напередодні виборів. Однак країна не може провести референдум про вступ до ЄС, оскільки немає закону, який забезпечував би реалізацію гарантованого громадянам права на участь у національному референдумі, жоден українець не може взяти участі у подібних референдумах. Ситуація з місцевими референдумами аналогічна ще з 2012 року.

Для вирішення низки складних проблем компетентність зі спеціальних питань та наявність певного досвіду є необхідною умовою проведення референдуму. Некомпетентні рішення, навіть прийняті в найбільш демократичній сфері, можуть мати негативні, якщо не сказати фатальні, наслідки для держави.

У зв'язку з цим велике значення має рівень правової культури громадян [25]. Значна роль у її формуванні належить політичним партіям, які є суб'єк-

тами виборчого процесу. Важливим є вдосконалення роботи інституту референдуму в нашій державі шляхом масового інформування населення щодо особливостей та суті його функціонування, етапів ініціювання та підготовки, які передбачені законодавством, адже обізнаність громадян з цього питання є дуже низькою.

Особлива роль у підвищенні рівня правової культури учасників виборчого процесу і референдумів належить засобам масової інформації, які необхідно розглядати як інструмент, за допомогою якого до населення доводиться інформація щодо функцій та проведення виборів та референдумів, у тому числі відповідні рішення державних органів, органів місцевого самоврядування, виборчих комісій.

Висновки. Референдум як політичний інструмент державного управління має тривалу історію. Важливою складовою підготовки до успішного використання в Україні референдуму як інструменту прямої демократії є детальний аналіз міжнародного досвіду і світової практики. Ефективність такого способу волевиявлення багато в чому залежить від високого загального рівня життя населення і правової культури громадян, демократичних традицій країни, широкої інформаційної кампанії щодо суті проблеми, яку вирішують на референдумі. Проте найважливішим кроком до ефективного застосування цього механізму прямої демократії є наявність спеціального законодавства і розвинутий механізм практичної реалізації досягнутих рішень. На жаль, в Україні поки відсутні більшість із визначених експертами і фахівцями умов для проведення референдумів, отже, запровадженню цього інструменту прямої демократії має передувати серйозна підготовча робота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барский В. Р. Роль института референдума в процессе европейской интеграции. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 189–192.
2. Будник Ю. В. Генезис законодавчого забезпечення інституту всеукраїнського референдуму: досвід, проблеми, перспективи. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. № 4. С. 77–82.
3. Будник Ю. В. Інститут всеукраїнського референдуму: поняття, зміст і сутнісні ознаки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 151–156.
4. Вінникова Н. А. Переваги та ризики референдної демократії (європейський досвід). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2017. № 2 (33). С. 313–317.
5. Дерев'янко С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні: монографія / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 847 с.

6. Дерев'яно С. М. Інститут місцевого референдуму в Україні: доцільність та перспективи оновлення його Конституційної моделі. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. №5 (49). С.85–96.
7. Закірова С. Референдум як інструмент прямої демократії: міжнародний досвід і корисні уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. №10 (175). С. 4–13.
8. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. *Форум права*. 2016. №3. С. 103–105.
9. Кравченко С. С., Кобель В. І., Макуха Р. В. Референдуми на початку ХХІ ст.: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Економіка, Фінанси, Право*. 2003. № 6. С. 13–17.
10. Кривенко Л. Т. Конституційні основи референдуму. Проблеми демократизації. *Віче*. 2001. №2. С. 78–95.
11. Маркітантов В., Нечитайло В. Референдум як форма прямої демократії: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С.69–74.
12. Милосердна І. М. Законодавче закріплення та функціонування інституту референдуму: світовий досвід. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С.185–195.
13. Палєєва Ю. С. Референдум – загально визнаний демократичний інститут: історія і сучасність. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні Науки»*. 2013. № 1 (4) 43. С.43–50.
14. Референдуми в Європейському Союзі / О. Д. Чебаненко, О. Ю. Гришук, Н. В. Колодяжна, А. Євгенєва; за ред. Д. С. Ковриженка. Київ: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.
15. Онішук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики: монографія. Київ: Вид-во Європейського університету, 2009. 450 с.
16. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: монографія. Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.
17. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
18. Федоренко В. Вибори і демократія. *Рішення всеукраїнського референдуму та їх юридична природа: проблеми конституційної теорії та практики*. 2010. №4 (26). С. 4–9.
19. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 396 с.
20. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / за наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2014. 779 с.
21. Ціммерман Д. Ф. Учасницька демократія: відродження популізму. *Демократія: антологія* / упор. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 263–303.

22. Народний суверенітет і конституційно-правові засоби прямої демократії. URL: <https://works.doklad.ru/view/angy1Str51w.html> (дата звернення: 12.02.2020).
23. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 220 с.
24. Про всеукраїнський та місцеві референдуми. Закон України від 03.07.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст. 443.*
25. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя: монографія / [О. О. Безрук, Л. М. Герасіна, І. В. Головка та ін.]; за ред. М. П. Трєбіна. Харків: Право, 2016. 560 с.

REFERENCES

1. Barskij, V. R. (2005). Rol' instituta referendumu v processe evropejskoj integracii (The role of the referendum institution in the process of European integration). *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 25, 189–192 [in Russian].
2. Budnyk, Y. V. (2010). Henezys zakonodavchoho zabezpechennia instytutu vseukrainskoho referendumu: dosvid, problemy, perspektyvy (Genesis of legislative support for the all-Ukrainian referendum institute: experience, problems, prospects). *Problemy pravoznavstva ta pravoohoronnoi diialnosti – Problems of jurisprudence and law enforcement*, 4, 77–82 [in Ukrainian].
3. Budnyk, Yu. V. (2011). Instytut vseukrainskoho referendumu: poniattia, zmist i sutnisni oznaky (All-Ukrainian referendum institute: concept, content and essential features). *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serii 18. Ekonomika i pravo – Scientific journal of M. P. Dragomanov NPU. Series 18. Economy and law*, 14, 151–156 [in Ukrainian].
4. Vinnykova, N. A. (2017). Perevahy ta ryzyky referendnoi demokratii (ievropeiskyi dosvid) (Benefits and risks of reference democracy (European experience)). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» – Bulletin of the National University «Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine»*, 2(33), 313–317 [in Ukrainian].
5. Derev'yanko, S. M. (2011). *Polityko-pravovi zasady referendumiv v Ukraini (Political and legal basis of referendums in Ukraine): monohrafiia / Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].*
6. Derev'yanko, S. M. (2018). Instytut mistsevoho referendumu v Ukraini: dotsilnist ta perspektyvy onovlennia yoho Konstytutsiinoi modeli (Local referendum institute in Ukraine: expediency and prospects of updating its Constitutional model). *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Dumka – Precarpathian bulletin of the Schevchenko scientific society. Opinion*, 5(49), 85–96 [in Ukrainian].
7. Zakirova, S. (2019). Referendum yak instrument priamoi demokratii: mizhnarodnyi dosvid i korisni uroky dlia Ukrainy (The referendum as an instrument of direct

- democracy: international experience and useful lessons for Ukraine). *Hromadska dumka pro pravotvorennia – Public opinion on law-making*, 10(175), 4–13 [in Ukrainian].
8. Ilnytskyi, M. S. (2016). Referendum yak forma bezposerednoi demokratii v Ukraini (Referendum as a form of direct democracy in Ukraine). *Forum prava – Law Forum*, 3, 103–105 [in Ukrainian].
 9. Kravchenko, S. S., Kobel, V. I. & Makukha, R. V. (2003). Referendумы na pochatku XXI st.: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid (Referendums at the beginning of the 21st century: domestic and foreign experience). *Ekonomika, Finansy, Pravo – Economics, Finance, Law*, 6, 13–17 [in Ukrainian].
 10. Kryvenko, L. T. (2001). Konstytutsiini osnovy referendumu. Problemy demokratyzatsii (Constitutional basis of the referendum. Problems of democratization). *Viche – Viche*, 2, 78–95 [in Ukrainian].
 11. Markitantov, V., Nechytailo, V. (2015). Referendum yak forma priamoi demokratii: zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid (Referendum as a form of direct democracy: foreign and domestic experience). *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektivy rozvytku – The Ukrainian national idea: realities and prospects for development*, 27, 69–74 [in Ukrainian].
 12. Myloserdna, I. M. (2014). Zakonodavche zakriplennia ta funktsionuvannia instytutu referendumu: svitovy dosvid (Legislative consolidation and functioning of the referendum institute: world experience). *Aktualni problemy polityky – Aktual problems of politics*, 51, 185–195 [in Ukrainian].
 13. Palicieva, Yu. S. (2013). Referendum – zahalnovyznanyi demokratychnyi instytut: istoriia i suchasnist (The referendum is a recognized democratic institute: history and modernity). *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Iurydychni Nauky» – Bulletin of the Alfred Nobel Dnipropetrovsk University. Legal Sciences Series*, 1(4), 43–50 [in Ukrainian].
 14. Kovryzhenko, D. S. (Ed.) (2007). *Referendумы v Yevropeiskomu Soiuzi (Referendums in the European Union)* / O. D. Chebanenko, O. Y. Hryshchuk, N. V. Kolodyazhna, A. Yevhenieva. Kyiv: FADA, LTD [in Ukrainian].
 15. Onishchuk, M. V. (2009). *Referendna demokratsiia: problemy konstytutsiinoi teorii ta praktyky (Reference democracy: problems of constitutional theory and practice): monohrafiia*. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu [in Ukrainian].
 16. Pohorilko, V. F. & Fedorenko, V. L. (2000). *Referendумы v Ukraini: istoriia ta suchasnist (Referendums in Ukraine: history and modernity): monohrafiia*. Kyiv: In-terzhavy i prava NAN Ukrainy [in Ukrainian].
 17. Stavnyichuk, A. P. (2017). *Mistsevyi referendum yak forma bezposerednoho zdiisnennia munitsypalnoi vlady terytorialnoiu hromadoiu (Local referendum as a form of direct exercise of municipal authority by the territorial community)*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

18. Fedorenko, V. (2010). Vybery i demokratiia (Elections and democracy). *Rishennia vseukrainskoho referendumu ta yikh yurydychna pryroda: problemy konstytutsiinoi teorii ta praktyky* / All-Ukrainian referendum decisions and their legal nature: problems of constitutional theory and practice, 4(26), 4–9 [in Ukrainian].
19. Khoma, N. M. (Ed.) (2015). *Suchasna politychna leksyka (Modern political vocabulary): entsykloped. slovnyk-dovidnyk* / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
20. Khoma, N. M. (Ed.) (2014). *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZI IV rivniv akredytatsii (Political Science: An Encyclopedic Educational Dictionary-Handbook for Students of Higher Educational Institutions of I–IV Accreditation Levels)* / [V. M. Denysenko, O. M. Sorba, L. Ya. Uhryn ta in.]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
21. Tsimmerman, D. F. (2005). Uchasnytska demokratiia: vidrozhennia populizmu (Participatory democracy: the resurgence of populism). *Demokratiia (Democracy): antolohiia*, pp. 263–303 / upor. O. Protsenko. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
22. Narodnyi suverenitet i konstytutsiino-pravovi zasoby priamoj demokratii (People's sovereignty and constitutional remedies for direct democracy). Retrieved from <https://works.doklad.ru/view/angy1Str5lw.html> [in Ukrainian].
23. Bondar, M. Yu. (2017). *Konstytutsiinyi referendum: teoriia ta praktyka (Constitutional referendum: theory and practice)*: Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
24. *Pro vseukrainskyi ta mistsevi referendum (About all-Ukrainian and local referendums): Zakon Ukrainy vid 03.07.1991. (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (1991), 33, art. 443* [in Ukrainian].
25. Trebin, M. P. (Ed.) (2016). *Pravova i politychna kultura ukrainskoho sotsiumu za umov modernizatsii polityko-pravovoho zhyttia (Legal and political culture of Ukrainian society under conditions of modernization of political and legal life): monohrafiia* / [O. O. Bezruk, L. M. Herasina, I. V. Holovko ta in.]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Водник Валентина Давидовна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

РОЛЬ РЕФЕРЕНДУМОВ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ВЛАСТИ

Раскрыто понятие референдума, история его развития и становления. Проанализированы вопросы проведения референдума на примерах зарубежных стран и непосредственно Украины. Указано, что в демократических странах референдумы представляют стержень политической системы, одну из важнейших форм осуществления народного суверенитета.

Ключевые слова: референдум, народовластие, демократизм, законодательство, конституция.

Vodnik Valentyna Davidivna, Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sociology and Political Science,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ROLE OF REFERENDA IN THE EXERCISE OF POWER

Problem setting. *Today, Ukraine is characterized by the need for fundamental changes in the activity of state bodies. The effectiveness of the realization of the rights of the people, the guarantee of the possibility of their realization in the vital reality depends on the efficiency of functioning of the referendum institution, which requires effective development at the theoretical level. The urgency of the problem is caused by the need to select the most effective, democratic means of holding referendums, to study and to apply the best practices of the democratic countries of the world in this field of activity.*

Recent research and publications analysis. *Some questions of the referendum institute were investigated in the works of such scientists as V. Barsky, Y. Budnik, N. Vinnykova, S. Derev'yanko, S. Zakirova, M. Ilitskiyi, L. Kryvenko, V. Markitantov, V. Nechytailo, I. Myloserdna, Y. Paleeva, O. Chebanenko, O. Hryshchuk, N. Kolodyazhna, A. Yevhenieva, S. Kravchenko, V. Kobel, R. Makukha and others. Some elements of the constitutional model of the referendum have been analyzed in the majority of works devoted to this political and legal institute. From the special researches in which attempts were made to construct such a model, one can name the works of legal scholars: M. Onishchuk, V. Pohorilka, A. Stavnichuk, V. Fedorenko and others.*

Paper objective. *The purpose of the article is to study the nature of referendums, their constitutional boundaries, as well as the experience of organizing and carrying out this form of will of the people in democratic countries, which can be used in Ukraine.*

Paper main body. *A referendum is one of the most prominent institutions of democracy that allows the population to directly address pressing issues of the state and society.*

The referendum as a political and legal institute dates back to ancient times. It was started in ancient Rome, but the date of the first referendum is considered to be 1439, and his birthplace is Switzerland, including the canton of Bern. The referendums were envisaged by the legislatures of many countries. The referendum in the XX century became quite widespread. Its implementation was provided for by a number of constitutions of European states adopted during the period between the world wars. The legal practice of foreign countries shows the possibility of harmonizing the use of direct and representative democracy. Much depends on the nature of the political regime in a particular country, the traditions, the mentality of its people, the degree of democratization and other factors that influence the formation and development of a system of direct democracy. For the practical use of the referendum as an institution for legitimizing political decisions of the state power in Ukraine, it is necessary, first of all, to regulate the legal grounds of this legal form of the will of the citizens.

Conclusions of the research. *The referendum as a political instrument of public administration has a long history. An important component of preparing for the successful*

use of a referendum in Ukraine as a tool of direct democracy is a detailed analysis of international experience and world practice. The most important step towards effective implementation of this mechanism of direct democracy is the existence of specific legislation and an advanced mechanism for the practical implementation of the decisions reached.

Keywords: *referendum, power of the people, democracy, legislation, constitution.*

